

بررسی جامعه‌شناسی برخی از عوامل موثر بر میزان دینداری

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)

دکتر کریم رضادوست*

دکتر علی حسین حسین زاده**

حلیمه مصطفایی دولت‌آباد***

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۰/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۰/۷/۱۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر متغیرهای جامعه‌شناسی بر میزان دینداری دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز انجام گرفته است. چارچوب نظری تحقیق، برگرفته از آراء «یواخیم واخ»، «جرج استولز»، «پیتربرگر»، «گلاک و استارک» می‌باشد. بر اساس چارچوب نظری منتخب متغیرهایی از قبیل پایگاه اجتماعی - اقتصادی، هویت قومی و سکولاریزه شدن به عنوان عوامل موثر بر میزان دینداری شناخته شدند. اطلاعات پژوهش با روش پیمایشی، از نمونه‌ای با حجم ۴۰۰ نفر از جمعیت آماری ۱۴۰۹۹ نفری دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب گردیده، جمع‌آوری شده و مراحل آماری آن با استفاده از نرم افزار SPSSV16 انجام شده است. نتایج مربوط به تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل این تحقیق ۳۷ درصد از واریانس دینداری را تبیین کرده‌اند. همچنین نتایج به دست آمده از ضرایب B نیز نشان می‌دهد که سکولاریزه شدن تأثیر معنی‌دار و معکوسی بر میزان دینداری دارد. نتایج بدست آمده نشان داد که بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دینداری رابطه معنادار و معکوسی وجود دارد. در حالیکه بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دنیوی شدن رابطه‌ای وجود ندارد، میزان دنیوی شدن در مردان بیشتر است. هم‌چنین بین متغیر هویت قومی و میزان دینداری ارتباطی دیده نشد.

واژه‌های کلیدی: جنسیت، پایگاه اجتماعی، هویت قومی، سکولاریزه شدن، دینداری

مقدمه

دین به عنوان یکی از نهادهای اجتماعی در تقسیم‌بندی جامعه‌شناسان جایگاه خاصی دارد. جامعه‌شناسان در یک تقسیم‌بندی کلی نهادهای اجتماعی را به پنج دسته، نهاد آموزش، خانواده، دین، سیاست و اقتصاد تقسیم می‌کنند. از آنجایی که دین یک پدیده گروهی است و در یک رابطه متقابل با دیگر واحدهای اجتماعی است پس انتظار این است که هم بر نهادهای دیگر جامعه تأثیر بگذارد و هم از آنها تأثیر بپذیرد (Jhonstone, 1998: 1).

rezadoostk@yahoo.com

alihos81@yahoo.com

mostafaeh@yahoo.com

* دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز.

** دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز.

*** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز.

هر گاه بشر اندیشه‌ورز با انگیزه اصلاح یا از سر تحویر به تأمل در محیط خویش پرداخته است ناخواسته خود را با شاخص‌ترین پدیده اجتماعی تأثیرگذار در حیات انسان‌ها، یعنی دین مواجه دیده است. پس سابقه اندیشه‌های اجتماعی درباره دین به قدمت اندیشه‌ورزی‌های اجتماعی بشر است که از گذشته‌های دور توسط فلاسفه و متکلمین هر عصر صورت می‌گرفته است (شجاعی‌زند، ۱۳۸۰: ۱۴۳).

با توجه به نقش دین در زندگی اجتماعی انسان مدرن، مطالعه دین و رفتار دینی یکی از جنبه‌های مهم پژوهش و نظریه‌پردازی در جامعه‌شناسی معاصر را تشکیل می‌دهد و از ابتدای پیدایش جامعه‌شناسی مدرن، مطالعه دین به لحاظ نقشی که در ایجاد و حفظ ساختارهای اجتماعی و حفظ تعادل روان‌شناختی افراد دارد، مورد توجه بوده است. رشته جامعه‌شناسی ارتباط نزدیکی با مطالعه مذاهب دارد، چرا که جامعه‌شناسان اعتقاد دارند دین یک نهاد اجتماعی است و همه ویژگی‌های پدیده اجتماعی را دارد. در این زمینه سن‌سیمون معتقد است که دین در صورت امروزی شده آن برای حفظ حیات اجتماعی و معنی ضروری است و در نظر پیروان او دین سیمانی (عامل پیوند) برای جامعه است؛ زیرا اجتماعی بودن انسان را بیان می‌کند (شجاعی‌زند، ۱۳۸۸: ۴۳).

طرح مسأله

از دیدگاه جامعه‌شناسی دین به عنوان یک نماد اجتماعی دارای کارکردهای اساسی مانند: انضباط، انسجام و خوشبختی آفرینی در نظر گرفته می‌شود که نبود آن بقای جامعه را مخدوش می‌سازد. نظر به پیوسته بودن دین با زندگی و در نتیجه اهمیت بسیار آن و نیز پیچیدگی بیش از حد پدیده دین، جامعه‌شناسان غالباً بر انگیزه شده‌اند تا از منظر خود و با روش‌های متداول و مرسوم در این علم به جستجوی شناخت بهتر از این پدیده برآیند (جلالی - مقدم، ۱۳۷۹: ۱).

همان گونه که محیط اجتماعی - فرهنگی بر دین تأثیر می‌گذارد، بر همان گونه نیز دین بر محیط اجتماعی - فرهنگی تأثیر می‌گذارد. دین غالباً می‌تواند عامل نیرومند تعیین‌کننده پدیده‌های اجتماعی باشد، به نهادها شکل بدهد، بر ارزش‌ها تأثیر بگذارد، و روابط را زیر نفوذ خود بگیرد (زاگرن، ۱۳۸۴: ۱۷۵).

دین بافت ناگشودنی از قماش زندگی فرهنگی است و به عنوان سرچشمه رفتار نیک، کردار نیک، وجدان، خداپرستی، نظم و اخلاق فردی و اجتماعی میان آدمیان مطرح است. دین با نقش اجتماعی روشنی که دارد زندگی فردی و اجتماعی را سامان می‌بخشد. در زمینه نقش دین در دگرگونی فردی و اجتماعی و این که دین تا چه اندازه توانسته است زیر ساخت‌های مادی و معنوی جامعه‌ها را در فرایند چارچوب‌های نمادی و نظام‌های ارزشی تغییر دهد بررسی‌های بسیار انجام گرفته است (آشفته تهرانی، ۱۳۸۷: ۲۵۷).

دین به منزله یک پدیده انسانی و اجتماعی امری بسته شده به یک مقطع زمانی نیست و بستگی نیرومندی با یکایک وجوه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی دارد. هنرها، آداب و رسوم، ادبیات، اخلاق، زبان، دانش‌ها، مفاهیم، ارزش‌ها، آیین‌ها و سازمان‌های دینی در امتداد هستی بشر متمدن با دین مرتبط بوده‌اند و هنوز نیز هستند و خواهند بود و تأثیر و تأثرهای آنهاست که حیات و پویایی جامعه را می‌سازد (جلالی‌مقدم، ۱۳۷۹: ۱۱).

دینداری، جلوه و مصداق دین است و برای آن چه که در واقعیت وجود دارد، ضروری است که به دینداری پرداخته شود. بنابراین با توجه به وابستگی وجوه فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و تأثیرپذیری دین از محیط اجتماعی و فرهنگی و جایگاه دین به عنوان یکی از نهادهای مهم اجتماعی، لازم است که پژوهش‌های کمی و کیفی بسیاری در این زمینه انجام شود. در این پژوهش سعی شده است تا از دیدگاه جامعه‌شناسی به دو عامل مؤثر بر «دینداری» به عنوان مصداق دین بپردازیم.

ضرورت و اهمیت پژوهش

تاریخ گواه بر این است که تنها دوران‌هایی که در آنها بشریت پیشرفت کرده دوران‌هایی بوده‌اند که در آنها سازمان‌دهی و سامانی در جامعه وجود داشته که مردم آن را قبول داشته‌اند. در یک چنین زمینه‌ای دین‌ها از آن رو که آموزنده یک اخلاق‌اند، بی‌گمان یک عامل استوارساز جامعه‌ها بوده‌اند. مطالعه و بررسی‌های دینی در جامعه ما به چند جهت دارای اهمیت بسیار بالایی است: اول بدین لحاظ که دین با جنبه‌های گوناگون زندگی مردم در آمیخته است، به نحوی که می‌توان تأثیر دین را در همه جوانب زندگی دید. جامعه امروز ایران از معدود جوامعی است که دین در آن حضور مکشف، فعال و پرمسئولیتی دارد. همین امر آن را در موقعیت یک آزمون بزرگ و در برابر یک تجربه تاریخی سرنوشت ساز قرار داده است، به طوری که توفیق یا شکست آن می‌تواند تأثیرات عمیق و ماندگاری بر این جامعه و حتی بر مسیر تحولات دنیای آینده بر جای گذارد (شجاعی زند، ۱۳۸۰: ۳).

دلیل دوم در بررسی اهمیت دینی در جامعه ایران، جوان بودن جمعیت است؛ بنابراین به جا است که پژوهش‌های فراوان در این زمینه انجام شود. از طرفی شکی نیست که مدیران و گردانندگان فردای جامعه دانشجویان هستند، پس تحقیق و تفحص در نگرش‌ها، روحیات و اعتقادات آنان در عرصه‌های گوناگون، بویژه از بُعد جهت‌گیری دینی و دینداری می‌تواند در شناخت ویژگی‌های آنان ما را یاری کند و این پژوهش‌ها به نوبه خود می‌توانند چشم‌اندازی روشن از وضعیت آینده جامعه به ویژه از جهت نگرش مدیران و گردانندگان فردای جامعه ایران را برای ما ترسیم کنند.

اهداف تحقیق

هدف کلی این تحقیق بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر میزان دینداری دانشجویان است. دیگر اهداف این تحقیق عبارتند از: بررسی شناخت رابطه بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دینداری، شناخت و بررسی رابطه بین دنیوی شدن و میزان دینداری، شناخت و بررسی رابطه بین جنسیت و میزان دنیوی شدن، شناخت و بررسی رابطه بین هویت قومی و میزان دینداری و سرانجام شناخت سطح دینداری دانشجویان.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های داخلی

سروش در رساله کارشناسی ارشد خود (۱۳۸۰) با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر هویت مذهبی جوانان» نشان داده که مهم‌ترین متغیرهایی که در شکل‌گیری هویت مذهبی جوانان تأثیر دارند، میزان مذهبی بودن والدین و

دوستان، میزان دنیاگرایی و جنسیت بوده که به صورت مستقیم هویت مذهبی ایشان را متأثر کرده‌اند. زیرا هر چه میزان دنیاگرایی فرد بیشتر باشد، هویت مذهبی او ضعیفتر است. در این پژوهش هم چنین گزارش شده که رضایتمندی سیاسی از عوامل مؤثر بر دنیوی شدن افراد است، به طوری که هر چه رضایتمندی سیاسی افراد پایین‌تر باشد، میزان دنیوی شدن بالاتری در آن‌ها دیده می‌شود. هم‌چنین پژوهشگر به این نتیجه رسیده است که زنان از مردان مذهبی‌تر بوده‌اند. این پژوهش به صورت پیمایشی انجام شده و اطلاعات به وسیله پرسشنامه از یک نمونه ۴۰۰ نفری در بین جوانان ۳۵-۱۹ سال شهر شیراز جمع‌آوری شده است.

- «نظریه سکولار شدن» پژوهشی است که سراج‌زاده (۱۳۷۵) بر روی نوجوانان دختر و پسر ۱۶ و ۱۷ ساله تهرانی انجام داده است. نتایج این پژوهش حکایت از گرایش و علایق دینی بالا در افراد مورد مطالعه دارد. هم چنین نشان می‌دهد که گرایش‌های دینی در میان نوجوانان طبقه اجتماعی پایین بیش از گرایش‌های دینی در میان نوجوانان طبقه اجتماعی بالا است که در واقع رابطه معکوس میان طبقه و دینداری را اثبات نموده است. بدین معنا که گرایش طبقه اجتماعی پایین به دین بیشتر است در این پژوهش گرایش به ابعاد متعدد دینداری به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته است (سراج‌زاده، ۱۳۸۳).

- مرشدی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی سطح دینداری و گرایش‌های دینی دانشجویان» توسط مرشدی در دانشگاه صنعتی امیرکبیر^۱ گفته است که متغیرهای پایگاه اجتماعی و اقتصادی و محل تولد دانشجویان تأثیری بر سطح دینداری و نوع گرایش‌های دینی آنها ندارد، اما جنسیت آن‌ها بر این متغیرها اثر دارد، به طوری که باور دینی و پایبندی به اعمال فردی در بین دانشجویان دختر بیش از دانشجویان پسر است و گرایش به دین خصوصی و برخورد گزینشی با دین، در بین دختران کمتر از پسران است (مرشدی، ۱۳۸۵: ۱۱۱).

پژوهش‌های خارجی

- فرانسیس و کارتر (۱۹۸۰) در پژوهشی که بر روی دانش‌آموزان در مدارس دینی و غیر دینی در انگلستان انجام داده‌اند به این نتیجه رسیده‌اند که رفتار مذهبی والدین دارای همبستگی مثبت با رفتارهای فرزندانشان است. هانس برگر و براون هم (۱۹۸۴) دریافتند که آموزش مذهبی در خانواده به ویژه توسط مادر تأثیر مستقیم و مثبتی بر روی مذهبی بودن بچه‌ها دارد (Hallahmi and Argyle, 1997: 99).

- جرج استولز^۱ (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر دینداری در سوئیس به این نتیجه رسید که محرومیت و تئوری بازار دین در مسیحیت به عنوان عامل‌های مؤثر بر میزان دینداری افراد هستند. و هم چنین زنان دیندارترند. استولز هویت قومی را به عنوان عاملی مؤثر بر میزان دینداری معرفی می‌کند. (Stolz, 2008).

در مقاله‌ای با عنوان «پایگاه اجتماعی و میزان دینداری» گزارش شده است که پایگاه اجتماعی می‌تواند به عنوان تبیین‌کننده دینداری باشد. رابطه بین پایگاه اجتماعی و دینداری موضوع تجربی و مورد علاقه جامعه‌شناسان دین است. یکی از موضوعات مهم جامعه‌شناسی دین، تبیین تأثیر عوامل فرهنگی - اجتماعی بر دینداری است.

^۱ . George Stolz

یافته‌های این پژوهش پایه در ارزش داده‌های پیمایشی سال‌های ۲۰۰۱-۱۹۹۹ دارند. داده‌های این پژوهش از ۳۹ کشور جمع‌آوری شده و تعداد پاسخگویان ۴۸۲۶۳ نفر بوده است. نتایج نشان‌دهنده همبستگی مثبتی بین پایگاه اجتماعی پایین و دینداری بالا در کشورهای مسیحی اروپایی است. نتیجه این پژوهش از تز محرومیت حمایت می‌کند. نتایج نشان داده که دینداری همبستگی منفی و معناداری با پایگاه اجتماعی دارد. هم چنین سطح بالایی از دینداری در میان طبقات پایین وجود دارد. متغیر پایگاه اجتماعی پیش‌بینی کننده وضعیف دینداری است. سطح دینداری در میان کسانی که سواد کمتر دارند بیشتر است. (Flere, 2009).

مبانی نظری

از زمان بنیانگذاران و بزرگان جامعه‌شناسی که بحث‌های جامعه‌شناسی دین را در همان چارچوب جامعه‌شناسی عمومی دنبال می‌کردند تاکنون دست کم سه نسل از عمر جامعه‌شناسی دین سپری شده است. نسل اول جامعه‌شناسی دین شامل سه جامعه‌شناس؛ اگوست کنت^۲، امیل دورکیم^۳ و ماکس وبر^۴ است، که اشاره‌ای گذرا به مباحث آنها خواهیم داشت.

اگوست کنت دین را سنگ بنای سامان اجتماعی می‌دانست و می‌گفت انسان نیاز دائمی به مذهب دارد. زیرا خواهان دوست داشتن چیزی برتر از خود است. از نظر کنت دین زمینه ساز گسستن اختلافات فردی در جهت غلبه بر تمایلات فردگرایانه انسان‌ها، عامل ایجاد نوع دوستی، عامل اساسی مشروعیت‌بخش و ایجاد ثبات در هر حکومت و تنظیم کننده رابطه فرماندهی و فرمانبری در هر قدرت اجتماعی محسوب می‌شود (موحد، ۱۳۸۶: ۱۶۴).

به نظر امیل دورکیم، دین چیزی جزء نیروی جمعی جامعه بر افراد نیست. دین «نظامی فکری است که افراد جامعه را به وسیله آن به خودشان باز می‌نمایاند و روابط مبهم و در ضمن صمیمانه‌شان را با جامعه از این طریق بیان می‌کنند». پس به نظر دورکیم، «دین نه یک توهم است و نه یک چیز اساساً ساختگی». دین فقط نظامی از باورداشت‌ها و مفاهیم نیست، بلکه هم در برگیرنده نظام کنش است و هم در برگیرنده مناسک عملی.

ماکس وبر دین را جهت دهنده جامعه می‌دانست. وبر تمایزاتی را بین دین رستگاری و دین مناسکی قائل می‌شود و بیان می‌کند که دین رستگاری با توجه صرف به آخرت، زندگی این دنیا را خوار می‌شمارد ولی دین مناسکی با ارج نهادن به دنیا سعی می‌کند تا با آن همسازی یابد. در ادیان رستگاری اعمال مناسکی و اعمال اجتماعی مثلاً انجام خیرات ظهور پیدا می‌کنند، در نتیجه ممکن است که هرچیز غیر از خدا و امور نفسانی را خوار و کوچک شمارند (همتی، ۱۳۷۵: ۱۴۷-۱۴۶).

یواخیم واخ^۵ که در چارچوب سنت وبری، یعنی تحلیل مقایسه‌ای فرهنگ ادیان بزرگ کار کرده را باید از نسل دوم جامعه‌شناسان دین به حساب آورد. یواخیم واخ، به عبارتی بنیانگذار روش پدیدارشناسی در مطالعات تاریخی ادیان در آمریکا شناخته می‌شود. هم زمان با تفصیل و تشعب در جامعه‌شناسی و تخصصی-

^۲. Auuste Conte

^۳. Emile Durkheim

^۴. Max Weber

^۵. Joachim Wach

شدن حوزه‌های جامعه‌شناختی، نسل دوم جامعه‌شناسان پا به عرصه وجود گذاردند. واخ در تعریف جامعه‌شناسی دین می‌گوید: به مثابه روابط متقابل دین و جامعه، تصور می‌شود که انگیزه‌ها، عقیده‌ها و نهادهای دینی به طور متقابل تحت تأثیر نیروهای اجتماعی، سازمان اجتماعی و قشربندی اجتماعی قرار می‌گیرند و خود نیز آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. (واخ، ۱۳۸۰: ۲۰۱). تا زمانی که تقسیم کار، مالکیت یا مرتبه اجتماعی وجود نداشته باشد و تا زمانی که رشد فردیت و همه الزامات آن فراهم نباشد نمی‌توانیم در باره تنوع تخیلی دینی پدید آمده از تمایزات اجتماعی، چنانکه باید سخن به میان آوریم. هر چه ساختارهای زبانی و تشکیلاتی پیچیده‌تر می‌شوند اعضای گروه کارهای گوناگون ناظر به هدفی مشترک را با هم انجام می‌دهند، آنان نه تنها کارکردهای گوناگون دارند بلکه نیروهای گوناگون، درجات گوناگون تشریک مساعی و حقوق و وظایف گوناگونی هم دارند (واخ، ۱۳۸۰: ۲۰۳).

به طور کلی از نظر واخ هر چه تخصصی شدن فشرده‌تر می‌شود و گروه‌بندی‌های مشخص مبتنی بر ثروت و مرتبه اجتماعی شکل می‌گیرند، مفاهیم، مؤسسات، عادات و رسوم دینی قشرهای گوناگون جامعه هم به مقدار فراوان شروع به تغییر می‌کنند (واخ، ۱۳۸۰: ۲۴۶). افزایش تفاوت در مال و ثروت، حرفه و رتبه اجتماعی، به تفاوت در اندیشه دینی، اعمال و سازمان آن منجر شد.

جامعه‌شناسی دین در نسل سوم بیش از هر جا در آمریکا رشد کرد و ادامه یافت. نظریه‌پردازانی چون توماس لاکمن^۶، پیتر برگر^۷، رابرت بلا^۸، چارلز گلاک و رودنی استارک^۹، توماس ادی^{۱۰} در نسل سوم قرار دارند. این نسل انگاره غالب و همزاد خویش یعنی عرفی شدن را در قالب یک موضوع محوری مهم دنبال کرده است. پیتر برگر مانند وبر، دین را یکی از سرچشمه‌های عمده‌ای می‌انگارد که آدم‌ها در اعصار گوناگون کوشیده‌اند تا از طریق آن وجودشان را معنی‌دار سازند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۲۷۲).

برگر بر این نظر است که در جوامع سنتی دین ساییانی از نمادها را به منظور یکپارچه کردن بخش‌های گوناگون گسترانیده بود. دین ساختاری هنجاری و شناختی داشت. و احساس بودن در کاشانه را برای انسان فراهم می‌کرد. (برگر و دیگران، ۱۳۸۱: ۸۷). در این جوامع معانی، ارزش‌ها و باورهای گوناگون رایج در جامعه نهایتاً از طریق تفسیری جامع درباره واقعیت، که زندگی انسان را به نظام هستی ربط می‌داد، یکپارچه می‌شد. بنابراین همه فرایندهای نهادی در جامعه و همه تجربیات افراد، نمادها و باورهای دینی را تأیید می‌کردند یعنی در ساختارهای سیاسی و اقتصادی جامعه، نهاد دین از منزلت بالایی برخوردار بود و قوانین و قواعد دینی جاری و ساری بود. اما با به وجود آمدن تقسیم‌کار در جوامع جدید و تخصصی شدن امور، زیست جهان‌های متعددی در جامعه شکل می‌گیرد، بنابراین بخش‌های گوناگون جامعه و به تبع آن تجربیات گوناگون افراد، تحت اداره نظام‌های معانی متفاوت و بعضاً متضادی در می‌آیند و دین از جای دادن این نظام‌های معانی در درون کلیت نمادین فراگیر، که

^۶ . Thomas Luckmann

^۷ . peter Berger

^۸ . Robert Bellah

^۹ . Glock,charlsy&RodneyStark

^{۱۰} . Bryan Turner

خود ساخته و پرداخته کرده، باز می‌ماند. به عبارتی در بازار دین نوعی خصوصی سازی به وجود می‌آید. برگر معتقد است که سکولاریزاسیون نه تنها جامعه و حوزه‌های فرهنگ، بلکه ذهنیت و اذهان افراد را نیز در بر می‌گیرد: «فرایند سکولاریزاسیون بُعدی ذهنی نیز دارد. با سکولاریزاسیون جامعه و فرهنگ، ذهنیت نیز دستخوش سکولاریزاسیون می‌شود. بدین ترتیب سکولاریزاسیون دو وجهه مرتبط به هم دارد: یکی سکولاریزاسیون نهادی که به معنای جدایی نهادهای جامعه از قلمرو دین است و دیگری سکولاریزاسیون افراد (یا به زبان برگر سکولاریزاسیون ذهنیت^{۱۱}) که به معنای عدم تمسک افراد به تفسیر مذهبی در رفتار و پندار خویش است.

به نظر برگر یافته‌ها نشان می‌دهند که تأثیر سکولاریزاسیون بر مردان بیشتر از زنان، بر افراد در سنین میانسالی بیشتر از افراد بسیار جوان و بسیار مسن، بر شهرنشینان بیشتر از روستائیان، بر طبقاتی که مستقیماً با تولید صنعتی مدرن سرو کار دارند به ویژه طبقه کارگر بیشتر از گروه‌های مشاغل سنتی تر - صنعت‌گران یا مغازه‌داران کوچک - و بر پروتستان‌ها و یهودیان بیشتر از کاتولیک‌ها می‌باشد (ارمکی، ۱۳۸۵).

جرج استولز^{۱۲}:

استولز، در مقاله‌ای با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی مکانیسم‌های دینداری (۲۰۰۸)» و مقاله‌ای دیگر به عنوان «خدایان رستگاری و بازار دین (۲۰۰۶)» به عوامل مؤثر بر دینداری اشاره کرده است. در ابتدا دینداری را به عنوان ارجحیت فردی، احساسات، عقاید و فعالیت‌هایی که به هستی و وجود دین بر می‌گردد، تعریف می‌کند. دین عبارت از نظام‌های نمادی است که عناصر شعائری، اخلاقی و افسانه‌ای را به هم پیوند می‌دهد. از نظر استولز فرهنگ سکولار - که به معنای تفسیر دنیا است و متمرکز در واژه فرهنگ، رسانه، علم و مطبوعات است - هویت قومی^{۱۳} و هویت فرهنگی^{۱۴} به عنوان عوامل مؤثر بر دینداری شناخته می‌شوند.

از نظر گلاک و استارک دینداری دارای پنج بُعد، اعتقادی، مناسکی، تجربی، دانش دینی و پیامدی است. گلاک و استارک دو بعد اعتقادی و مناسکی را بیش از سایر ابعاد به کار گرفته‌اند (سراج زاده، ۱۳۸۳: ۷۴).

چارچوب نظری

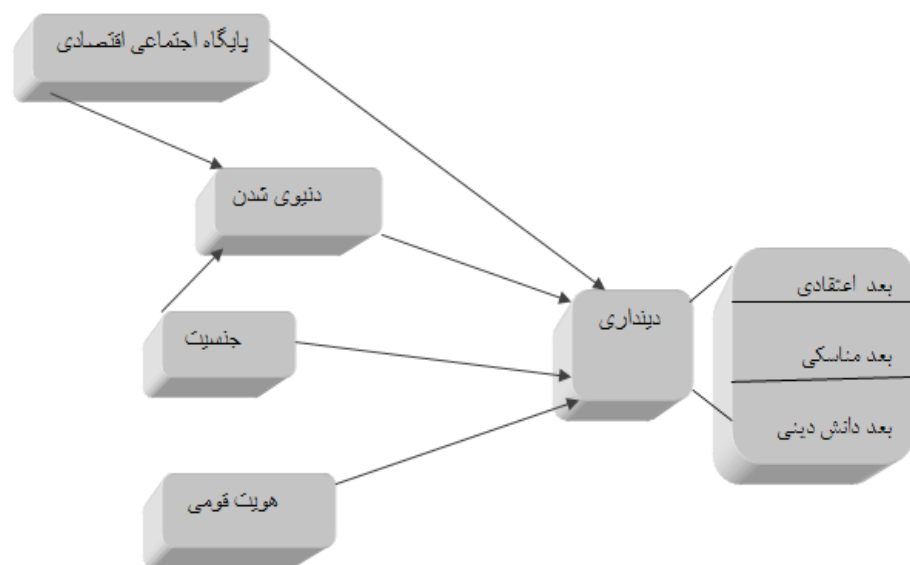
معمولاً در تبیین پدیده‌های اجتماعی نمی‌توان فقط به یک عامل اشاره کرد. بنابراین چارچوب نظری پژوهش، تلفیقی از نظریه‌های یواخیم واخ، پیتر برگر، جرج استولز و مدل گلاک و استارک برای سنجش میزان دینداری می‌باشد. بدین ترتیب با توجه به نظریاتی که پیش‌تر مطرح شدند، متغیرهای پایگاه اقتصادی - اجتماعی، دنیوی شدن، هویت قومی و جنسیت به ترتیب از نظریه‌های «یواخیم واخ»، «پیتر برگر» و «جرج استولز» استخراج شده‌اند و از مدل گلاک و استارک برای سنجش میزان دینداری استفاده شده است.

فرضیه‌های پژوهش

11 . Secularization
12 . Jorg stolz
13 . Ethnic identity
14 . Cultural Identity

- فرضیه نخست: به نظر می‌رسد بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و میزان دینداری رابطه وجود دارد (واخ).
- فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و دنیوی شدن رابطه وجود دارد.
- فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین دنیوی شدن و میزان دینداری رابطه وجود دارد (برگر، استولز).
- فرضیه چهارم: به نظر می‌رسد بین هویت قومی و میزان دینداری رابطه وجود دارد (استولز).
- فرضیه پنجم: به نظر می‌رسد میزان دنیوی شدن در بین زنان و مردان تفاوت معناداری دارد (برگر، استولز).
- فرضیه ششم: به نظر می‌رسد میزان دینداری در بین زنان و مردان تفاوت معناداری دارد (واخ).

مدل نظری پژوهش:

۳- روش شناسی

این پژوهش با "روش پیمایشی"^{۱۵} انجام گردیده و داده‌های پژوهش با ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شده‌اند. جامعه آماری مورد مطالعه، دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز می‌باشد که تعداد کل آنها در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹، (N=۱۴۰۹۹) بوده است.

میزان حجم نمونه پژوهش حاضر بر اساس فرمول کوکران ۴۰۰ نفر می‌باشد. شیوه نمونه‌گیری نیز، شیوه طبقه-ای نسبی است.

جدول ۱- تعیین حجم نمونه به تفکیک جنس و مقطع تحصیلی

جمع		دکتری		کارشناسی ارشد		کارشناسی		مقطع جنس
		تعداد	حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	
۱۴۵	۵۱۲۱	۲۰	۲۵۲	۳۲	۱۱۶۸	۹۷	۳۵۴۳	مرد
۲۵۵	۸۹۷۸	۱۲	۸۲	۳۳	۱۱۶۹	۲۰۶	۷۴۲۸	زن
۴۰۰	۱۴۰۹۹	۳۲	۴۵۰	۶۵	۲۳۳۷	۳۰۳	۱۰۹۷۱	جمع

بر اساس اطلاعات جدول ۱ کل حجم نمونه مقتضی پژوهش ۴۰۰ نفر است. به نحوی که از آن تعداد ۱۴۵ نفر شامل مردان (۹۷ نفر کارشناسی، ۳۲ نفر کارشناسی ارشد، و ۲۰ نفر دکتری) و ۲۵۵ نفر شامل زنان (۲۰۶ نفر کارشناسی، ۳۳ نفر کارشناسی ارشد و ۱۲ نفر دکتری) می‌باشد.

- روایی پرسشنامه و اعتبار پژوهش

روایی^{۱۶} پژوهش مرحله‌ای است که به منظور تکرار پذیری ابزار سنجش انجام می‌شود. برای تعیین پایایی پرسشنامه، بهترین روش، آلفای کرونباخ^{۱۷} می‌باشد، این روش برای محاسبه هم‌بستگی درونی ابزار اندازه‌گیری بویژه پرسشنامه مورد استفاده قرار می‌گیرد (قاسمی، ۱۳۸۴: ۱۵۷). شاخص پایایی یا آماره «آلفا» مقیاسی است که دامنه آن از صفر تا یک است به طوری که هر چه ضریب بیشتر باشد، پایایی مقیاس، بیشتر خواهد بود.

جدول ۲- آلفای کرونباخ متغیرها

تعداد گویه‌ها	متغیر	میزان آلفای کرونباخ
۶	پایگاه اجتماعی - اقتصادی	۰/۶۴
۶	هویت قومی	۰/۶۴
۷	سکولاریزه شدن	۰/۸۹
۳۰	دینداری	۰/۹۷
		۰/۷۱
		۰/۸۴

اعتبار^{۱۸} پژوهش نیز بر اساس اعتبار محتوا و اعتبار صوری صورت پذیرفت. با توجه به اهمیت دستیابی به اطمینان از وسیله جمع‌آوری اطلاعات که پرسشنامه می‌باشد، در این بررسی از «روایی محتوا»^{۱۹} ی پرسشنامه اطمینان

16. Reliability

17. Cronbach's Alpha

18. Validity

19. Content validity

حاصل شده است. روایی محتوا بدین معناست که ابزار اندازه‌گیری، تمام ویژگی‌های مفهومی را که شما می‌خواهید اندازه بگیرید، در بر داشته باشد (فرانکفورد؛ ناچمیاس، ۱۳۸۱: ۲۳۶).

- روش‌های آماری مورد استفاده

پس از ویرایش پرسشنامه‌های پژوهش، با استفاده از برنامه SPSS، به پردازش داده‌ها مبادرت نموده و با توجه به سطح سنجش متغیرها، برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری مقتضی در دو سطح توصیفی^{۲۰} و استنباطی^{۲۱} استفاده نمودیم.

از آمار توصیفی برای توصیف اطلاعات به دست آمده و از آمار استنباطی برای تعیین وجود یا عدم وجود رابطه بین متغیرها استفاده گردید.

در جمعیت مورد مطالعه از آنالیز واریانس یک طرفه،^{۲۲} ضریب همبستگی پیرسون،^{۲۳} و تست‌های معنادار بودن، مانند T-Test استفاده گردیده است.

تعریف مفاهیم و نحوه سنجش متغیرها

- تعریف مفهومی پایگاه اجتماعی - اقتصادی (S.E.S):^{۲۴}

پایگاه اجتماعی - اقتصادی موقعیتی اجتماعی است که افراد در گروه‌های اجتماعی یا در مراتب اجتماعی یک گروه، در مقایسه با گروه‌های دیگر احراز می‌کنند. این موقعیت عملاً حقوق و مزایای شخص را تعیین می‌کند، افراد دارای پایگاه یکسان، در بیشتر مواقع از، "الگوهای رفتاری و نگرشی" مشابهی نیز برخوردارند. (فرخی، ۱۳۸۳: ۵۲).

تعریف عملیاتی پایگاه اجتماعی - اقتصادی: با توجه به این که تحصیلات، شغل و درآمد به عنوان معیارهای طبقه اجتماعی هستند در عملیاتی کردن پایگاه اجتماعی - اقتصادی سوالاتی مانند: شغل پدر، شغل مادر، تحصیلات پدر و تحصیلات مادر و وضعیت مسکن طرح شده است.

دنیوی شدن

تعریف مفهومی دنیوی شدن: پیتر برگر سکولاریسم را فرایندی فرهنگی - اجتماعی می‌داند؛ که منجر به کاهش محتوای مذهبی در هنر، فلسفه، مطبوعات و بیشتر از همه در علم است. سکولاریسم فردگرایی را افزایش داده و افراد بدون تفسیر مذهب زندگی می‌کنند (Berger, 1967: 109). سکولاریسم را می‌توان در سه معنا به حسب سه حوزه و زمینه ارتباطی مورد توجه و ملاحظه قرار داد.

20 . Descriptive

21 . Inferential

22 . One- Way- ANOVA

23 . Pearson Correlation

24 . Social - Economic status

- ۱- سکولاریسم در سطح فردی و خرد: به این معنا تضعیف دینداری و جایگزینی عواملی مانند علم یا خرد مدرن به جای دین مظهر و نمودار سکولاریسم تلقی می‌شود. جایگزینی جهان جدید به جای هنجارهای جهان پیش مدرن است که علم در کانون آن ایستاده است.
 - ۲- سکولاریسم در سطح میان فردی: به این معنا بر خارج کردن دین از عرصه روابط میان فردی دلالت دارد. این معنا از سکولاریسم با مفهوم تساهل و مدارای اجتماعی فهم می‌گردد.
 - ۳- سکولاریسم در سطح نهادی: سکولاریسم در سطح کلان و نهادی به معنای خارج کردن دین از عرصه‌های نهادین شده است که مهم‌ترین آن عرصه سیاسی است (گودرزی، ۱۳۸۴: ۱۴-۱۳).
- تعریف عملیاتی سکولاریسم:** خصوصی بودن دین و پست ندادن به افرادی که معتقد به جدایی دین از سیاست هستند و معاشرت نکردن با افرادی بی‌نماز و... سوال شده است. (گودرزی، ۱۳۸۴: ۳۵)

هویت قومی

تعریف مفهومی هویت قومی: اگر مفهوم هویت را یک حس تفکیک قائل شدن بین خودی و دیگران بدانیم، در مورد قوم‌گرایی، این قوم است که ملاک تفکیک قائل شدن، می‌شود. افراد یک قوم، خود را در قومیت و هویت فردی و اجتماعی در اشتراک می‌بینند و سعی در حفظ انسجام و وفاق خود دارند. قوم‌گرایی که با یک قضاوت ارزشی درباره دیگران نیز توأم است، هرچه را که متعلق به خویش باشد، خوب و شایسته و متعلقات دیگران را بد و ناشایست می‌داند (ربانی؛ پورافکاری؛ کریمی‌کیا، ۱۳۸۶: ۸۶). قومیت به منزله یک «صفت» به مثابه تعلق خاطر و دلبستگی به گروه قومی خاص که با شناسه‌های فرهنگی مانند: زبان، مذهب، آداب و رسوم، پیشینه تاریخی و آیین مشترک و نیز مهم‌تر از همه آگاهی قومی شناخته می‌شوند می‌باشد (مقصودی، ۱۳۸۰: ۲۲۰).

تعریف عملیاتی هویت قومی: بر اساس تعریف نظری ارائه شده سوالاتی از قبیل؛ برای من داشتن یک زندگی خوب، مهم‌تر از پرداختن به امور قومی‌ام است/ خرید کردن از مغازه‌ای که فروشنده آن هم قومی‌ام است را به مغازه‌ای که فروشنده آن هم قومی‌ام نیست ترجیح می‌دهم/ وجود و هستی من با قوم آمیخته شده است برای عملیاتی کردن مطرح شد. (تقوی نسب، ۱۳۸۵)

تعریف مفهومی دینداری

دینداری^{۲۵}: مفهوم دینداری یا پایبندی دینی در مطالعات تجربی دین یکی از مفاهیم و متغیرهای چالش برانگیز است. گلاک و استارک دینداری را مفهومی متصور شده‌اند که شامل پنج بُعد اعتقادی^{۲۶}، مناسکی^{۲۷}، تجربی^{۲۸}، دانش دینی^{۲۹} و پیامدی^{۳۰} است.

25. Religiosity
 26. Ideological
 27. Ritualistic
 28. Experimental
 29. Intellectual
 30. Consequential

بُعد اعتقادی، باورهای را در برمی‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، بدان‌ها اعتقاد داشته باشند. برای سنجش میزان اعتقادات دینی سوالاتی مانند؛ اعتقاد به وجود شیطان، اعتقاد به وجود بهشت و جهنم، وجود فرشتگان، وجود زندگی پس از مرگ (قیامت) (Reitsma, 2006) و اعتقاد به این که بر این جهان خدایی حاکم است (Stolz, 2008)، مطرح شد.

بُعد مناسکی یا عمل دینی، اعمال دینی مشخص مانند: عبادت، نماز، شرکت در آیین‌های مقدس خاص، روزه گرفتن و... را که انتظار می‌رود پیروان هر دین آنها را به جا آورند، در بر می‌گیرد. در تعریف عملیاتی این بُعد از دینداری سوالاتی از قبیل روزه گرفتن، شرکت در مراسم مذهبی، شرکت در نماز جماعت، قرآن خواندن و... به پاسخگویان ارائه شد.

بُعد تجربی یا عواطف دینی، در عواطف، تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی همچون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است، ظاهر می‌شود.

بُعد فکری یا دانش دینی، اطلاعات و دانش اساسی در مورد اصول عقاید دینی و کتب مقدس را که انتظار می‌رود پیروان هر دین بدانند، شامل می‌شود، و برای سنجش بُعد فکری و عملیاتی کردن این بُعد پانزده سوال دانش دینی و قرآنی به پاسخگویان ارائه شد.

بُعد پیامدی یا آثار دینی، شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با سایرین است (سراج زاده، ۱۳۸۳: ۶۵-۵۷).

در این پژوهش قصد داریم میزان دینداری را با توجه به سه بُعد اعتقادی، مناسکی و فکری (دانش دینی) به صورت عملیاتی بررسی کنیم.

یافته‌های تحقیق

- بررسی فرضیه‌های تحقیق

فرضیه نخست: به نظر می‌رسد بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دینداری رابطه وجود دارد. پیش فرض ما وجود رابطه معنادار بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دینداری می‌باشد. به این معنا که، هر چه افراد از پایگاه اجتماعی بالاتری برخوردار باشند میزان دینداری آنها کمتر است. با توجه به مقدار $r = -0.132$ و $\alpha = 0.008$ می‌توان گفت بین دو متغیر یاد شده ($0.01 < \text{sig} = 0.008$)، رابطه معنی‌دار و منفی وجود دارد. نتایج این آزمون در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳- نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دینداری

ابعاد دینداری	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی داری
دینداری (اعتقادی، مناسکی، پیامدی)	-۰/۱۳۲	۰/۰۰۸
بعد اعتقادی	-۰/۰۸۶	۰/۱۱۲

۰/۰۰۶	-۰/۱۳۷	بعد مناسکی
۰/۰۲۵	-۰/۱۱۲	بعد دانش دینی
۰/۰۵۴	۰/۰۹۶	بعد مناسک فردی
۰/۰۰۳	-۰/۱۴۶	بعد مناسک جمعی

.sig < .1**

دادهای جدول ۳ حاکی از این است که بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان اعتقاد دینی رابطه‌ای وجود ندارد. اما بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان شرکت در مناسک و دانش دینی رابطه معنادار و منفی وجود دارد. به این معنا که هر چه پایگاه اجتماعی بالاتر باشد، میزان شرکت در مناسک و میزان دانش دینی کمتر می‌شود. هم چنین پایگاه اجتماعی با شرکت در مناسک فردی رابطه‌ای ندارد. رابطه پایگاه اجتماعی اقتصادی و شرکت در مناسک جمعی رابطه‌ای معنادار و منفی است. به این نحو که هر چه پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالاتر باشد، میزان شرکت در مناسک دانش دینی هم کمتر می‌شود.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و دنیوی شدن رابطه وجود دارد .

پیش فرض ما وجود رابطه معنادار بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دنیوی شدن می‌باشد. بر اساس داده‌های جدول ۴ دیده می‌شود که بر خلاف انتظار ما رابطه‌ای بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دنیوی شدن وجود ندارد.

جدول ۴- نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و دنیوی شدن

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی‌داری
دنیوی شدن	۰/۱۰۸	۰/۰۷۲

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین دنیوی شدن و میزان دینداری رابطه وجود دارد.

پیش فرض ما وجود رابطه معنادار بین دنیوی شدن و دینداری می‌باشد. به این معنا که، هر چه میزان دنیوی شدن بیشتر باشد، میزان دینداری کمتر خواهد شد. مقدار ضریب همبستگی 0.608^{**} - و سطح معناداری 0.000 می‌باشد. نتایج این آزمون ($0.01 < sig = 0.000$)، نشان‌دهنده وجود رابطه معنادار و منفی، بین دو متغیر میزان دنیوی شدن و دینداری می‌باشد. این نتایج در جدول ۵ دیده می‌شوند.

جدول ۵- نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان دنیوی شدن و میزان دینداری

سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	ابعاد دینداری	دنیوی شدن
۰/۰۰۰	-۰/۶۰۸**		دنیوی شدن (اعتقادی، مناسکی، دانش دینی)
۰/۰۰۰	-۰/۵۱۳**		بعد اعتقادی
۰/۰۰۰	-۰/۶۲۰**		بعد مناسکی
۰/۰۰۰	-۰/۲۸۱**		بعد دانش دینی
۰/۰۰۰	-۰/۵۴۳**		مناسک جمعی
۰/۰۰۰	-۰/۵۴۹**		مناسک فردی

sig > .۰۰۰**

داده‌های جدول ۵ نشان دهنده رابطه معنادار و معکوس بین ابعاد اعتقادی، مناسکی، دانش دینی و دنیوی شدن می‌باشد. به عبارتی هر چه میزان دنیوی شدن بالاتر باشد، میزان اعتقاد دینی، شرکت در مناسک و دانش دینی کمتر می‌شود.

فرضیه چهارم: به نظر می‌رسد بین هویت قومی و میزان دینداری رابطه وجود دارد.

پیش فرض ما وجود رابطه بین هویت قومی و میزان دینداری است. به این معنا که هر چه هویت قومی بیشتر باشد، میزان دینداری هم بیشتر است. مقدار ضریب همبستگی ۰/۰۸۸ و سطح معناداری ۰/۰۸۱ می‌باشد. نتایج این آزمون ($\text{sig} = ۰/۰۸۱ \geq ۰/۰۵$)، نشان دهنده عدم وجود رابطه بین دو متغیر هویت قومی و میزان دینداری است. این نتایج در جدول ۶ دیده می‌شوند.

جدول ۶- نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین هویت قومی و میزان دینداری

سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	نام متغیر
۰/۰۸۱	۰/۸۰۸	هویت قومی

فرضیه پنجم: به نظر می‌رسد میزان دنیوی شدن در بین زنان و مردان تفاوت معناداری دارد.

از آنجا که متغیر جنسیت اسمی (با دو مقوله) و متغیر دنیوی شدن به صورت فاصله‌ای می‌باشد، مناسب‌ترین آزمون برای بررسی رابطه میان این دو متغیر، آزمون Test- T با دو نمونه مستقل می‌باشد. پس در این پژوهش نیز برای بررسی تفاوت میانگین زنان و مردان در دنیوی شدن، از آزمون T مستقل استفاده نمودیم که طی آن مشخص شد، بین متغیر جنسیت و دنیوی شدن رابطه معنادار وجود دارد ($\text{sig} = ۰/۰۲۵ > ۰/۰۵$). با توجه به میانگین، مشخص شد که میزان دنیوی شدن در مردان بیشتر است.

جدول ۷- نتایج آزمون T مربوط به رابطه بین متغیر جنسیت و دنیوی شدن

جنسیت	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	سطح معناداری

۰/۰۲۵	۲/۱۹	۵/۷۳	۲۱/۰۱	۲۵۶	زن
		۶/۳۲	۲۲/۴۲	۱۴۴	مرد

فرضیه ششم: به نظر می‌رسد میزان دینداری در بین زنان و مردان تفاوت معناداری دارد. از آن‌جا که متغیر جنسیت اسمی (با دو مقوله) و متغیر میزان دینداری به صورت فاصله‌ای می‌باشد، مناسب‌ترین آزمون برای بررسی رابطه میان این دو متغیر آزمون Test-T با دو نمونه مستقل می‌باشد. پس در این پژوهش برای بررسی تفاوت میانگین زنان و مردان در میزان دینداری از آزمون T مستقل استفاده نمودیم که طی آن مشخص شد، بین متغیر جنسیت و دینداری رابطه معنی‌دار وجود دارد ($\text{sig} = 0/000 < 0/05$). با توجه به میانگین مشخص شد که میزان دینداری در بین زنان و مردان تفاوت معناداری دارد و زنان دیندارتر از مردان هستند.

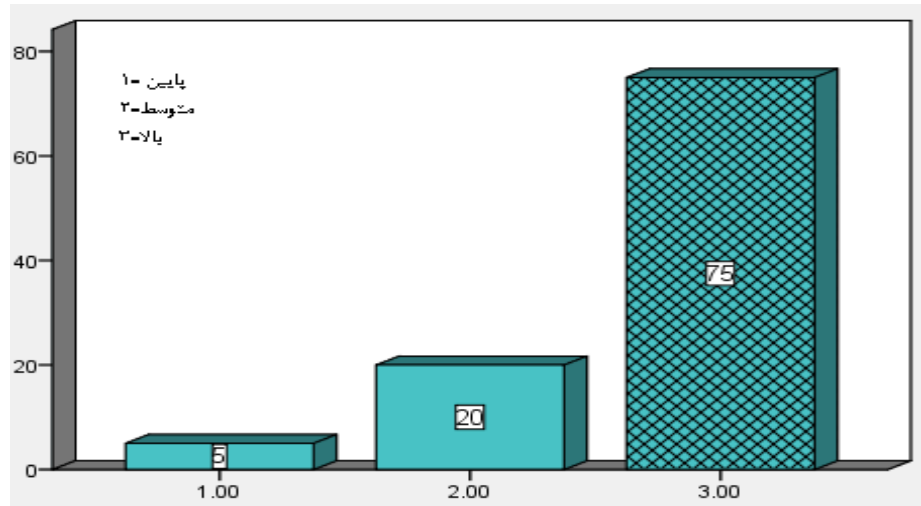
جدول ۸- نتایج آزمون T مربوط به رابطه بین متغیر جنسیت و میزان دینداری

جنس	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	سطح معناداری
زن	۲۵۶	۷۲/۷	۹/۹۲	-۴/۰۶۱	۰/۰۰۰
مرد	۱۴۴	۶۷/۵	۱۵/۸۳		

یافته‌های جانبی پژوهش:

جدول ۹- ارزیابی دینداری در بین دانشجویان

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	توزیع پاسخگویان	دینداری
۴/۵	۴/۵	۱۸	پایین	
۲۵	۲۰/۵	۸۲	متوسط	
۱۰۰	۷۵	۳۰۰	بالا	
	۰	۰	مشاهدات بی پاسخ	
		۴۰۰	جمع	

نمودار ۱- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس میزان دینداری

جدول ۹ و نمودار ۱ نشان می‌دهند که وضعیت دانشجویان نمونه بر اساس متغیر میزان دینداری بدین ترتیب است که ۷۵ درصد دانشجویان دارای دینداری بالا، ۲۰/۵ درصد آنان دارای سطح دینداری متوسط و ۴/۵ درصد باقیمانده دارای دینداری پایین هستند.

جدول ۱۰- نتایج آزمون تحلیل واریانس متغیرهای زمینه‌ای با دنیوی شدن

Sig	F	میانگین مجذورات	مجموع مجذورات	منبع تغییرات
۰/۶۰۱	۰/۵۱۰	۳۵/۸۸	۱۴۲۸۴/۸۴	مقطع تحصیلی
۰/۰۷۴	۲/۳۲۶	۳۵/۴۲۸	۱۴۰۳۷/۲۴۵	دانشکده
۰/۰۰۴	۳/۴۹۲	۳۴/۷۶	۱۳۸۱۷/۲۵۷	شغل پدر
۰/۰۱۴	۳/۵۸	۳۵/۲۲۶	۱۴۰۴۶/۸۲	مدت حضور در دانشگاه

جدول ۱۰ تحلیل واریانس میزان تمایل به دنیوی شدن پاسخگویان را بر حسب متغیرهای اجتماعی آنان نشان می‌دهد. نتایج حاصل از جدول ۱۰ نشان می‌دهد که تفاوت معناداری میان میزان تمایل به دنیوی شدن پاسخگویان بر حسب مقطع تحصیلی وجود ندارد. هم چنین تفاوت معناداری از لحاظ دنیوی شدن در میان دانشکده‌ها وجود ندارد. میزان تمایل به دنیوی شدن پاسخگویان بر حسب شغل پدر تفاوت معناداری دارد که با آزمون تعقیبی شفه مشخص شد کسانی که پدرانشان دارای مشاغل سطح بالا هستند، میزان دنیوی شدنشان نسبت به کسانی که شغل پدرانشان کارگر ساده است بیشتر است. در جدول ۱۱ این تفاوت بر اساس میانگین دیده می‌شوند.

جدول ۱۱- نتایج آزمون تعقیبی شفه برای مقایسه میانگین نمره دنیوی شدن دانشجویان بر اساس شغل پدر

گروه‌ها	میانگین	۱	۲	۳	۴	۵
آزاد	۲۱/۳۷	-	-	-	-	-

۲	کارگر ساده	۲۰/۱۷	-	-	-	-	*
۳	کارمند	۲۱/۶۶	-	-	-	-	-
۴	کارگر ماهر	۱۹/۵۸	-	-	-	-	-
۵	مشاغل سطح بالا	۲۶/۱۰۰	*	-	-	-	-

داده‌های جدول ۱۲ نشان دهنده تمایل به دنیوی شدن پاسخگویان بر حسب مدت حضور آنها در دانشگاه می‌باشد. با آزمون تعقیبی شفه مشخص شد که هر چه مدت حضور در دانشگاه بیشتر باشد میزان تمایل به دنیوی شدن هم بیشتر است. در جدول ۱۲ این تفاوت بر اساس میانگین دیده می‌شوند.

جدول ۱۲- نتایج آزمون تعقیبی شفه برای مقایسه میانگین نمره دنیوی شدن دانشجویان بر اساس مدت حضور در دانشگاه

گروه‌ها	میانگین	۱	۲	۳	۴
۱	۷۹-۸۰	-	-	-	-
۲	۸۳-۸۴	-	-	*	*
۳	۸۵-۸۶	-	*	-	-
۴	۸۷-۸۸	-	*	-	-

- میزان دینداری در بین دانشکده‌ها تفاوت معناداری دارد.

در این پژوهش برای آزمون رابطه بین دانشکده‌ها و میزان دینداری از آزمون آنالیز واریانس (آزمون F) استفاده کرده‌ایم. با توجه به داده‌های جدول ۱۳، F به دست آمده با ۱۰ درجه آزادی میان گروهی، ۳۸۹ درجه آزادی درون گروهی و سطح معناداری $\alpha = 0/000$ برابر با $F = 4.18$ محاسبه گردیده است. از آن جایی که سطح معناداری F به بزرگی $\alpha = 0/000$ بوده و از سطح معناداری مورد نظر، ($\alpha = 0/05$) کمتر است. بنابراین می‌توان گفت با توجه به اطلاعات به دست آمده از این پژوهش، بین دانشکده‌ها از نظر میزان دینداری تفاوت معناداری وجود دارد.

جدول ۱۳- نتایج آزمون آنالیز واریانس یک‌طرفه بین دانشکده‌ها و میزان دینداری

منبع تغییرات	درجه آزادی	مجموع مجذورات SSF	میانگین مجذورات MSF	مقدار F	سطح معناداری
میان گروهی	۳	۲۰۸۳/۳۵	۶۹۴/۴۵۰	۴.۴۷	۰/۰۰۴
درون گروهی	۳۹۶	۶۱۳۹۴/۹۱۹	۱۵۵/۰۳۸		
کل	۳۹۹	۶۳۴۷۸/۲۶۹			

معنادار شدن تفاوت در تحلیل واریانس مشخص نمی‌کند که بین کدام گروه‌ها تفاوت وجود دارد، پس به دنبال این تحلیل، تحلیل تعقیبی شفه انجام شد که نتایج آن در جدول ۱۴ ارائه شده است.

جدول ۱۴- نتایج آزمون تعقیبی شفه برای مقایسه میانگین نمره دینداری دانشجویان بر اساس دانشکده

گروه‌ها	میانگین	۱	۲	۳	۴
۱ علوم انسانی	۷۲/۳۸	-	-	-	*
۲ علوم پایه	۷۱/۶۵	-	-	-	*
۳ کشاورزی	۷۰/۴۸	-	-	-	-
۴ مهندسی	۶۵/۹۳	*	*	-	-

نتایج جدول ۱۴ نشان می‌دهد که نمره دینداری بین گروه چهار و گروه اول و دوم تفاوت معناداری دارد و بر اساس میانگین دیده شده، دانشجویان دانشکده‌های مهندسی و کشاورزی نمره دینداری‌شان نسبت به دانشکده‌های دیگر کمتر است.

نتیجه تحلیل رگرسیونی :

در این پژوهش به منظور سنجش تاثیر جمعی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیری با روش (step wies) استفاده شده است و نتایج به دست آمده نمایانگر این است که دو متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی و سکولاریزه شدن به طور همزمان بر میزان دینداری تاثیر می‌گذارند. R^2 نشان می‌دهد که ۰/۳۷ از تغییرات متغیر وابسته به وسیله متغیرهای مستقل مطرح شده تفسیر می‌شود.

جدول ۱۵- رگرسیون میزان دینداری و متغیرهای مستقل

مدل	درجه آزادی	مجموع مجزورات	میانگین مجزورات	کمیت f	سطح معناداری f	R^2
رگرسیون	۳	۲۳۸۹/۶۹	۷۹۶۴/۸۹۹	۷۹/۶۸	۰/۰۰۰	۰/۳۷
باقیمانده	۳۹۶	۳۹۵۸۳/۵۷	۹۹/۹۵۹			
کل	۳۹۹	۶۳۴۷۸/۲۶				

جدول ۱۶- نتایج آزمون رگرسیون متغیرهای مستقل بر میزان دینداری

متغیرها	شاخص ها	B	اشتباه استاندارد	Beta	مقدار t	سطح معناداری
پایگاه اجتماعی - اقتصادی		-۱/۱۷	۰/۰۰۰	-۰/۰۷۸	-۱/۹۶	۰/۰۵
هویت قومی		۰/۱۰۱	۰/۱۳۱	۰/۰۳۱	۱/۷۶۸	۰/۴۴۳
جنسیت		۳/۴۸	۱/۰۳	۰/۱۳۳	۳/۳۷	۰/۰۰۱
سکولاریزه شدن		-۱/۲۶	۰/۰۸۴	-۰/۵۸۵	-۱۴/۹۴	۰/۰۰

$$Y = a + b_1(x_1) + b_2(x_2) + b_3(x_3)$$

$$\text{(جنسیت)} + ۰/۱۳۳ + \text{(پایگاه اجتماعی - اقتصادی)} - ۰/۰۷۸ + \text{(سکولاریزه شدن)} - ۰/۵۸۵ + ۹۷/۶۲ = \text{نمره}$$

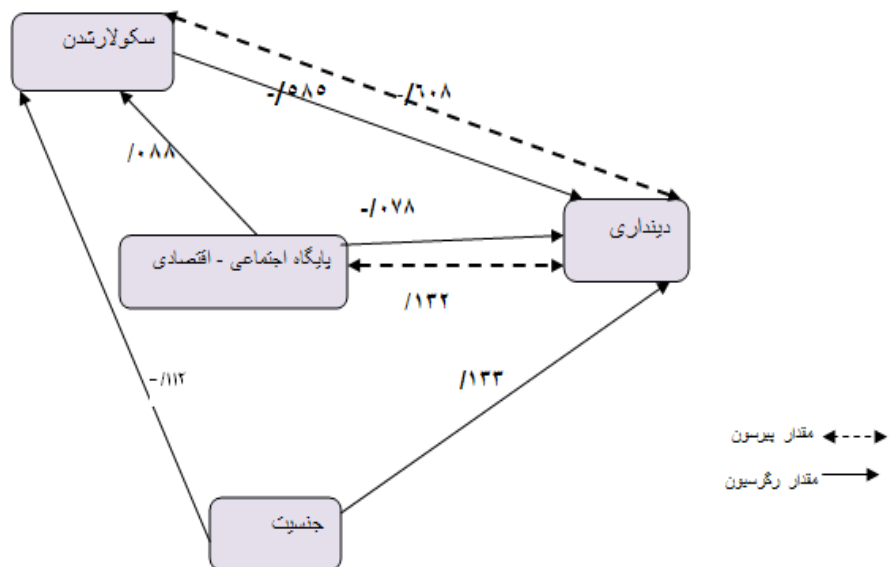
دینداری

تحلیل مسیر: در این پژوهش برای تعیین تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای موجود در مدل تحلیلی و تأثیر روابط علی موجود در فرضیات، از تحلیل مسیر استفاده و با توجه به مدل تحلیلی پژوهش و با استفاده از ضرایب مسیر، دیاگرام تحلیل مسیر ارائه شده است.

جدول ۱۷- نتایج اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر میزان دینداری

متغیر	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کل
پایگاه اجتماعی	-۰/۰۷۸	-۰/۰۵۱	-۰/۱۲
سکولار شدن	-۰/۵۸۵	-	-۰/۵۸۵
جنسیت	۰/۱۳۳	-۰/۱۱۲	۰/۱۹

دیاگرام مسیر

نتیجه گیری

هدف آغازین ما در این مقاله، پژوهشی جامعه‌شناسی در میزان دینداری دانشجویان (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز) بود. از آنجا که در تبیین پدیده‌های اجتماعی نمی‌توان فقط به یک عامل اشاره کرد، چارچوب نظری این مقاله چارچوبی تلفیقی و شامل نظریه‌هایی از نسل دوم جامعه‌شناسی دین یواخیم واخ و نسل سوم که شامل نظریه‌های برگر و گلاک و استارک و نظریه جرج استولز است، می‌باشد. در نهایت مدل پژوهش بر اساس چارچوب نظری، مطرح شد که عواملی از قبیل پایگاه اجتماعی - اقتصادی، سکولاریزه شدن و هویت قومی به عنوان عوامل مؤثر بر دینداری شناخته شدند. در رابطه با سنجش میزان دینداری از مدل گلاک و استارک استفاده کردیم که شامل سه بُعد اعتقادی، مناسکی و دانش دینی است. تکنیک جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه بود. جمعیت آماری پژوهش متشکل از کلیه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز در سال تحصیلی ۸۹-۸۸ می‌باشد که برابر با ۱۴۰۹۹ نفر می‌باشد. در قسمت استنباطی مشخص شد که بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و میزان دینداری رابطه معنادار و منفی وجود دارد، یعنی هر چه پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالاتر باشد، میزان دینداری پایین‌تر است. در رابطه با تأثیر پایگاه اجتماعی و میزان دینداری اگر چه مقدار ($r = -0/132$) آزمون پیرسون در نمونه مورد مطالعه نشان دهنده رابطه معنادار و معکوس بین این دو متغیر بوده، اما این رابطه ضعیف می‌باشد، این یافته همسو با نتایج پژوهش‌های (فلری، ۲۰۰۰؛ گزارش لفور^{۳۱}، ۱۹۷۷؛ فراستخواه، ۱۳۸۲؛ کشاورز، ۱۳۸۲؛ امیری، ۱۳۸۳؛ سراج‌زاده، ۱۳۸۳؛ زندی، ۱۳۸۷) است.

بین پایگاه اجتماعی و دنیوی شدن رابطه‌ای وجود ندارد. با توجه به این که میزان میانگین سکولاریزه شدن در طبقات گوناگون تفاوتی ندارد پس در تکمیل این مبحث به نظریه برگر اشاره می‌کنیم که برگر بر عقلگرایی به عنوان

نیروی محرکه دنیاگرایی تاکید دارد و می‌گوید که این عامل باعث به وجود آمدن فردگرایی شده است. تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده‌اند نیز بر عدم تفاوت معنادار بین پایگاه اجتماعی و دنیوی شدن تاکید دارند. بین دنیوی شدن و میزان دینداری رابطه معنادار و منفی وجود دارد. بدین معنا که هر چه میزان دنیوی شدن بیشتر باشد، میزان دینداری کمتر است. مقدار ($r = -0/608$) آزمون پیرسون نشان دهنده رابطه قوی بین این دو متغیر است. این یافته همسو با نتایج پژوهش سروش (۱۳۸۰) است، هم چنین رابطه بین هویت قومی و میزان دینداری معنادار نبود. بین جنسیت و دنیوی شدن رابطه معناداری وجود دارد و بر اساس میانگین دیده شده در جدول ۷ میانگین نمره دنیوی شدن مردان بالاتر از زنان است و در نتیجه گرایش مردان به دنیوی شدن بیشتر است. این یافته همسو با نظریه برگر است

یافته‌های پژوهش نشان دادند که بین مقطع تحصیلی و دنیوی شدن رابطه‌ای وجود ندارد. این یافته همسو با نتایج پژوهش (موحد، ۱۳۸۶) است. آزمون شفه نشان داد که کسانی که پدرشان دارای مشاغل سطح بالاست میزان دنیوی شدنشان نسبت به کسانی که پدرشان دارای مشاغل سطح پایین است، بیشتر است. همچنین دانشجویانی که مدت بیشتری در دانشگاه حضور دارند، نسبت به کسانی که مدت کمتری در دانشگاه حضور دارند میزان دنیوی شدنشان، بیشتر است.

در پایان می‌توان گفت که از بین چهار عامل مطرح شده، سکولاریزه شدن، پایگاه اجتماعی و جنسیت عواملی هستند که بر دینداری تاثیر دارند. نظریات متعددی در باره این که زنان دیندارتر هستند و میزان دنیوی شدن مردان نسبت به زنان بالاتر است، وجود دارد. بر اساس مطالعات انجام شده در این زمینه باید گفت که دیندارتر بودن زنان نسبت به مردان از بحث‌های عمومی در علوم اجتماعی و روان‌شناسی است. فلری در پاسخ به سوال مطرح شده در مقاله‌اش گزارش داده که این تفاوت وابسته به پایگاه اجتماعی زنان و مردان نیست، بلکه جامعه‌پذیری دینی و جامعه‌پذیری جنسی متفاوت پسران و دختران تبیین کننده این تفاوت است. به هر حال جامعه‌پذیری پتانسیلی نیرومند برای دینداری است. (فلری، ۲۰۰۷). هالامی و آرچیل این نظر را دارند که عامل این تفاوت‌ها، فرصت‌های بیشتر زنان برای فعالیت‌های دینی یا شاید تفاوت در جامعه‌پذیری باشد (لونتال، ۲۰۰۲). در این مقاله مجال آن نیست که به آنها بپردازیم. تنها می‌توان گفت که زنان به عنوان نیمی از جمعیت جوامع بشری، سهم زیادی در فرآیند جامعه‌پذیری و انتقال فرهنگ (به ویژه دین) به نسل‌های آینده بر عهده دارند.

پیشنهاد‌های پژوهش

پدیده‌های انسانی اگر چه تبیین شدنی‌اند، اما چنین پدیده‌هایی فهمیدنی نیز هستند. فهم موقعیت دین و درک از دینداری افراد در یک جامعه مستلزم روش‌هایی متفاوت از روش‌های کمی است. ارزش‌های دینی یکی از عناصر کلیدی در نظام فرهنگی هر جامعه‌ای است که شناخت آن نقش بسیار مهمی در شناخت نظام فرهنگی آن جامعه دارد. پس لزوم پژوهش‌های گسترده در این حوزه بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد. موارد دیگری که می‌توان با هدف شناخت عمیق‌تر ارزش‌ها به عنوان موضوع‌های قابل پژوهش پیشنهاد داد، عبارتند از:

- به منظور سنجش ابعاد دینداری در طول دوره‌های زمانی پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌هایی از نوع پانلی در زمینه مورد بررسی انجام شود.

- با آگاه شدن از این که در بیشتر پژوهش‌های انجام شده در زمینه دینداری، جامعه آماری‌شان دانشجویان و دانش‌آموزان می‌باشند - گروه نمونه این پژوهش نیز دانشجویان بودند - بنابراین یافته‌های به دست آمده قابل تعمیم به دیگر قشرها و گروه‌های سنی جامعه نیست. بنابراین انجام پژوهش روی نمونه‌های معرف‌تر، هم‌چنین جمعیت‌های غیر دانشجویی می‌تواند تعمیم‌پذیری بیشتری به همراه داشته باشد.

به منظور تعمیم نتایج و آشکار کردن تأثیر عوامل مطرح شده پیشنهاد می‌گردد که پژوهشی به صورت مقایسه‌ای بین افراد دانشگاهی و کسانی که به دانشگاه نرفته‌اند در زمینه مورد بررسی انجام گیرد.

منابع:

- آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۸۵)، سکولاریسم و رابطه آن با تحصیلات عالی، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۳.

- امیری، سیاوش. (۱۳۸۳)، بررسی جامعه‌شناختی تأثیر پایگاه اقتصادی اجتماعی و جنسیت بر دینداری جوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز، دانشکده علوم اجتماعی.

- بی، ارل. (۱۳۸۱)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، جلد اول، ترجمه: رضا فاضل، تهران: انتشارات سمت.

- برگر، پیتر؛ بریجیت برگر؛ هانسفرید کلنر. (۱۳۸۱)، ذهن بی خانمان؛ آگاهی و نوسازی، ترجمه: محمد ساوجی، تهران: نشر نی.

- برگر، پیتر؛ تامس لاک من. (۱۳۷۵)، ساخت اجتماعی واقعیت؛ رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت، ترجمه: فریبرز مجیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- جلالی مقدم، مسعود. (۱۳۷۹)، درآمدی به جامعه‌شناسی دین، نشر مرکز.

- ذاکرمن، فیل. (۱۳۸۴)، درآمدی بر جامعه‌شناسی دین، ترجمه: خشایار دیهیمی، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- ربانی، رسول؛ پورافکاری، نصرالله؛ کریمی‌کیا، محمدصادق. (۱۳۸۶)، «برخی موانع ذهنی توسعه در ایران (پژوهشی پیرامون سنت و مدرنیته در نظام فرهنگی دانشجویان)»، فصلنامه توسعه انسانی، دوره اول، شماره دوم، دانشگاه شهید چمران اهواز.

- سراج‌زاده، حسین. (۱۳۸۳)، «بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش‌های اجتماعی»، چالش‌های دین و مدرنیته، تهران: طرح نو.

- سروش، مریم. (۱۳۸۰)، بررسی عوامل فرهنگی موثر بر هویت مذهبی جوانان. مطالعه موردی شهر شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز دانشکده علوم اجتماعی.

- شجاعی زند، علی‌رضا. (۱۳۸۱)، *عرفی شدن در تجربه مسیحی و اسلامی*، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- شجاعی زند، علی‌رضا. (۱۳۸۰)، *دین، جامعه، عرفی شدن*، تهران: نشر مرکز.
- طالقانی، محمود. (۱۳۸۰)، *روش تحقیق نظری*، تهران: انتشارات پیام نور.
- فرانکفورد، چاوا؛ ناچمیاس، دیوید. (۱۳۸۱)، *روش تحقیق در علوم اجتماعی*، ترجمه: فاضل لاریجانی و رضا فاضلی، تهران: انتشارات صدا و سیما.
- قاسمی، وحید. (۱۳۸۴)، *ضریب آلفای کرونباخ و ویژگی‌های آن با تأکید بر کاربرد در پژوهش‌های اجتماعی*، *مجله پژوهشی علوم انسانی*، دانشگاه اصفهان، جلد نوزدهم، شماره ۲.
- گودرزی، محسن و دیگران. (۱۳۸۴)، *باورهای دینی و نگرش‌های اجتماعی*، انتشارات طرح ملی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مرشدی، ابوالفضل؛ توسلی، غلام‌عباس. (۱۳۸۵)، *بررسی سطح دینداری و گرایش‌های دینی دانشجویان*، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره هفتم، شماره ۴.
- مقصودی، مجتبی. (۱۳۸۰)، *قومیت‌ها و هویت فرهنگی ایران*، نامه پژوهش، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، تهران: سال ششم، شماره ۲۲ و ۲۳.
- ملکم، همیلتون. (۱۳۷۷)، *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه: محسن ثلاثی، نشر تبیان.
- موحد، مجید؛ کایدان، میثم. (۱۳۸۶)، *جنسیت و جامعه‌شناسی دین*، انتشارات آوند اندیشه.
- نباتیان، محمد اسماعیل. (۱۳۸۲)، *سکولاریزه شدن*، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره ۲۷.
- نبوی، عبدالحسین؛ حسین‌زاده، علی حسین؛ حسینی، هاجر. (۱۳۸۷)، *بررسی تأثیر پایگاه اجتماعی اقتصادی، احساس بی‌قدرتی، هویت قومی بر احساس امنیت اجتماعی*، *فصلنامه دانش انتظامی*، سال دهم، شماره ۲، تابستان.
- واخ، یواخیم. (۱۳۸۰)، *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه: جمشید آزادگان، تهران.
- همتی، همایون. (۱۳۷۵)، *دین شناسی تطبیقی*، تهران: آوای نو.

- Berger, peter(1969). *The sacred canopy.elements of a sociological theory of religion* . published in hardcover by doubleday &company , inc.

- Flere, Sergej& Klanjsek, Rudi (2007). *social status and religiosity in christian Europe*. department of sociology ,faculty of arts,university of Maribor.

- Hallahmi, B, and micheal Argyle (1997). *The psychology of religious behavior , belief and experience*, Londormal and direct helping. Dage.

- Johnstone, Ronald (1988). *Religion in society*. newjersy. Englewoodcliffs

- LoewenthalKate Miriam(2002). Are women more religious than men? Gender differences in religious activity among different religious groups in the UK. *Journal personality and individual differences*, volume 32.

- Reitsma, Jan and Scheepers, Peer (2006). *Dimensions of religiosity and informal and direct helping*. Dage van de sociologie- 8 juni.
- Said, Nurman (2004) *Religion and Cultural identity among the Bugis*. Inter – Religio 45. summer.
- Stolz, Jorg (2006). *salvation goods and religious markets*; integrating rational choice and weberian perspectives. <http://scpsagepub.com>.
- Stolz, Jorg (2008). *the explanation of religiosity* : testing sociological mechanisms empirically. ORS- Working Papers.